

พระเมรุมาศ

พระเมรุทอง

พระเมรุ และ เมรุ

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยสังเขป

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระเมรุมาศ

พระเมรุทอง

พระเมรุ และเมรุ

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์โดยสังเขป

ศ.พล.ร.ต.สมภพ ภิรมย์

อารัมภบท

มนุษย์เกิดมาแล้วต้องตายเป็นธรรมดา

ทหา จ มหันทา จ

เย พาลา เย จ ปณฺทิตา

สพฺ เพ ม จ จ ว สฺ ยนฺติ

สพฺ เพ ม จ จ ว สฺ ยนฺติ

คนหนุ่ม คนแก่

คนโง่ คนฉลาด

ย่อมไปสู่อำนาจแห่งความตาย

มีความตายเป็นเบื้องหน้าด้วยกันทั้งนั้น

ช่วงระยะเวลาระหว่างเกิดถึงตายช่วงเวลาเหล่านี้มีอะไรเป็นปัจจัยให้เกิด มีอะไรเป็นปัจจัยให้ตาย คัมภีร์ประวัติได้ให้อรรถาธิบายไว้ดังนี้

เจ้าชายสิทธัตถะนั้น “ครั้งเวลาเย็น เสด็จมาสู่ต้นพระมหาโพธิ์ ทรงรับหม้าคาของคนหาบหม้า ชื่อโสติดิยะถวายในระหว่างทาง ทรงลาดหม้าต่างบัลลังก์ ณ ดวงพระมหาโพธิ์ด้านประจิมทิศแล้ว เสด็จนั่งขัดสมาธิ ผันพระพักตร์ทางบูรพทิศ ผันพระปฤษฎางค์ทางลำต้นพระมหาโพธิ์ทรงอธิษฐานในพระหฤทัยว่า

“ยังไม่บรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณเพียงใดจักไม่เสด็จลุกขึ้นเพียงนั้น พระมังสะ (เนื้อ) พระโลหิต จะแห้งเหือดไปเหลือแต่พระตจะ (หนัง) พระมหารู (เอ็น) พระอัฐิ (กระดูก) ก็ตามที” ในกลางคืนนั้น ปฐมยามผ่านไป มัชฌิมยามไปแล้ว เจ้าชายสิทธัตถะทรงใช้พระปัญญาพิจารณา “ปฏิจจสมุปบาท” ทั้งฝ่ายเกิดและฝ่ายดับ สาวหน้า สาวกลับไปมา ในมัชฌิมยาม ก็ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณในเวลาอรุณนั้น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนลิขสิทธิ์ของนางเอกสารทุกชิ้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เจ้าชายสิทธัตถะ “ได้พระปัญญาตรัสรู้ธรรมพิเศษเป็นเหตุถึงความบริสุทธิ์ จากกิเลส สภาวะ จึงได้พระนามว่า “อรห” ทรงตรัสรู้ชอบโดยลำพังพระองค์เอง จึงได้พระนามว่า “สม

มา สมพทุโธ” โดยคุณนิมิตอย่างนี้

ปฏิจจนุปบาท (อ่านว่า ปะ-ติด-จะ-สะ-มุบ-บาท) มีอาการเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ดุจลูกโซ่ ๑๒ ห่วง ดังนี้

๑. อวิชชา	เป็นปัจจัยให้เกิด	สังขาร
๒. สังขาร	เป็นปัจจัยให้เกิด	วิญญาณ
๓. วิญญาณ	เป็นปัจจัยให้เกิด	นามรูป
๔. นามรูป	เป็นปัจจัยให้เกิด	สพายตนะ
๕. สพายตนะ	เป็นปัจจัยให้เกิด	ผัสสะ
๖. ผัสสะ	เป็นปัจจัยให้เกิด	เวทนา
๗. เวทนา	เป็นปัจจัยให้เกิด	ตัณหา
๘. ตัณหา	เป็นปัจจัยให้เกิด	อุปาทาน
๙. อุปาทาน	เป็นปัจจัยให้เกิด	ภพ
๑๐. ภพ	เป็นปัจจัยให้เกิด	ชาติ
๑๑. ชาติ	เป็นปัจจัยให้เกิด	ชรา-มรณะ
๑๒. ชรา-มรณะ		

ปัจจัยทั้งหลายนี้จบลงด้วย มรณะ หรือ ตาย อันเป็นเหตุให้เกิดพิธีกรรมเนื่องจากการตายโดยเฉพาะพุทธศาสนิกชนนั้น ตายแล้วก็เผา การเผาศพ ได้รับอิทธิพล พิธีการเผาศพจาก คตินิยมในประเทศอินเดียตั้งพระพุทธรเจ้า เมื่อเสด็จพิพพานแล้ว เรือนร่างพุทธสรีระก็จัดการ ถวายพระเพลิง

จากหนังสือพุทธประวัติเล่ม ๓ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราช (สา) สำนักพิมพ์มหามงกุฎวิทยาลัยคัทยอ ดังนี้

“ในกาลนั้นเสด็จแล้วมัลลกษัตริย์ทั้งหลายประสงค์จะทราบการปฏิบัติในพระสรีระให้ ต้องตามพุทธานุญาต จึงตรัสถามพระอานนท์ท่านก็แสดงพุทธานุญาติ ซึ่งให้ปฏิบัติตั้งในพระ สรีระ พระเจ้าจักรพรรดิราชตามนัยดังที่ได้สดับมา ณ ที่เฉพาะพระพักตร์นั้น ถวายให้มัลล กษัตริย์ทราบทุกประการมัลลกษัตริย์ทั้งหลายก็ทรงปฏิบัติตามพุทธานุญาต ห่อพระสรีระด้วย ผ้าใหม่แล้วซับด้วยสำลี แล้วห่อผ้าใหม่แล้วซับด้วยสำลี โดยนัยนี้ตามกำหนดว่าถึง ๕๐๐ ชั้นเสร็จแล้วเชิญลงประดิษฐาน ณ รางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ปิดด้วยรางอื่นเป็น ฝา ทำจิตกาธานเชิงตะกอนด้วยสรรพไม้หอม แล้วเชิญขึ้นประดิษฐาน ณ เชิงตะกอน ไม้หอมนั้น เตรียมจะถวายพระเพลิง”

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ปรากฏเหตุการณ์ให้ จำต้องรอคอยพระมหากัสสปเถระเจ้ากับภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ องค์ ได้ถวายบังคมแล้วจิตกาธานแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วความต่อมา

“เมื่อพระสรีระแห่งพระผู้ทรงพระภาค อันเพลิงไหม้อยู่ในส่วนใดคือพระฉวี หนึ่งผิวภายนอกและพระจิมมะหนึ่งภายใน และพระมหาภู เอ็นเส้นน้อยใหญ่ทั้งปวง และพระลลิกา ไขข้อก็ดี หมดไปด้วยกำลัง เพลิงจะมีเถ่าหรือเขมาปรากฏมิได้ ประหนึ่งลัสปี และน้ำมันอันเพลิงผลาญไม่มีเขมาปรากฏฉะนั้นแต่ส่วนพระสรีระ คือ พระอัฐิ และพระเกศา พระเพลลา พระนขา พระทันตา ทั้งปวง หรือเหลืออยู่สิ้นเพลิงมิได้เผาผลาญ กับผ้าคู่หนึ่งหรือเป็นปกติดอยู่เป็นเครื่องพระสารีริกธาตุ นอกนั้นเพลิงเผาจนหมดสิ้น”

จากพุทธประวัติคัดย่อมานี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นถวายพระเพลิง พุทธศาสนิกชนชาวสยาม จึงได้รับวัฒนธรรม การปลงศพ เผาศพ และเมรุเผาศพได้วิวัฒนาการมาเป็นพุทธศิลป์สถาปัตยกรรมสืบทอดมาจนบัดนี้

พระเมรุมาศสมัยกรุงศรีอยุธยา

พระเมรุมาศ-พระเมรุทอง สมัยกรุงศรีอยุธยาจะขอยกตัวอย่างเฉพาะในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชาทรงมีพระดำรัสให้เจ้าพนักงานทำพระเมรุมาศถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ดังนี้

“จึงพระบาทบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระดำรัสให้เจ้าพนักงานเร่งทำการพระเมรุมาศซึ่งจะถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าโดยขนาดใหญ่ ขอเจ็ดวาสองศอก (๑๕.๐๐ เมตร) โดยสูงสองเส้นสิบเอ็ดวา ศอกคืบ (๑๐๒.๗๕ เมตร) มียอดห้ายอด ภายในพระเมรุทองนั้น ก็ประกอบไปด้วยเครื่องสรรพโสภณพิจิตรต่างๆ สรรพด้วยพระเมรุแทรก และสามข้างเสร็จ และการพระเมรุมาศนั้น ประมาณแปดเดือนสำเร็จ”

ความสูงของพระเมรุมาศพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนี้ สูงประมาณพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม จะเห็นได้ว่าพระเมรุมาศสมัยอยุธยาที่ใหญ่โตมโหฬารเพียงใด

พระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระเมรุมาศสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกในสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
โคลงที่ ๒๖

กำหนดเมรุทิศ	อัมภา
รายรอบเมรุเอกา	ใหญ่ชั้น
ยลปรารค์กุฎาปรา	กฏเมฆ
รายรอบระเบียงนั้น	แบ่งไว้จังหวัดงาม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

อธิบายว่ามีเมรุทิศแปดองค์รายรอบพระเมรุใหญ่เป็นเรือนยอด (กฏาการ) ทรง
ปรารงค์สูงจรดเมฆ และโคลงที่ ๓๔ แจ้งเมรุทองไว้ดังนี้
โคลงที่ ๓๔

จุลเมรุมาศไว้	ภายใน
ทรงทรวดสุนทรประไพ	นฤมิตร
มาช่วยทรนุกคำ	เชิดช้อนบารมี

อธิบายว่า มีเมรุขนาดเล็ก (จุลเมรุมาศ) อยู่ภายในทรวดทรงงามเหมือนเมรุเทวดา
เนรมิตทำให้เกิดความงามส่งเสริมพระบารมี

ตามโบราณราชประเพณี พระเมรุมาศหรือพระเมรุใหญ่นั้นมีพระเมรุทองอยู่ภายในอีก
องค์หนึ่ง

พระเมรุมาศพระบรมศพสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งบรมราชจักรีวงศ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดเกล้าให้เจ้าพนักงานได้จัดการทำพระ
เมรุ เสาเส้นหนึ่ง (๔๐.๐๐ เมตร) ซี่ยาวเจ็ดวา (๑๑.๐๐ เมตร) พระเมรุสูงตลอดยอดนั้นสอง
เส้น (๘๐.๐๐ เมตร สูงกว่าพระปรารงค์วัดอรุณฯ) ภายในพระเมรุทอง สูงสิบวา (๒๐.๐๐
เมตร) ตั้งเบญจารับพระบรมโกศ มีเมรุทิศทั้งแปดทิศ มีลำซ่างตามระหว่างเมรุทิศชั้นใน มีราช
วัติทึบ เชิญพระ-บรมโกศลงจากพระมหาพิชัยราชรถทรงพระยานมาศ เข้าสู่พระเมรุด้านบูรพ
ทิศแห่งเวียน โดยอุตราวรรตสามรอบ เชิญพระบรมโกศขึ้นเกรินแทบบันไดนาคอย่าง กรม
หลวงพิทักษ์มนตรีทรงคิดขึ้นใหม่ ขับฉ้อกว่านเกรินเลื่อนขึ้นไปสุดบันไดนาคแล้วเดินกว่าน
ภายในพระบรมโกศเลื่อนไปประดิษฐานบนพระเบญจารองรับพระบรมโกศ ภายใต้พระมหาเศวต
ฉัตรในพระเมรุทอง เจ้าพนักงานประดับเครื่องสูงมีเครื่องห้าชั้นบังแทรกชুমสายรองพระเมรุ
ทองเสร็จแล้ว

ฉะนั้นงานพระบรมศพพระพุทธยอดฟ้าฯ จึงปรากฏพระเมรุ ๒ ประเภท ตามแบบ
กรุงศรีอยุธยา ดังนี้

๑. พระเมรุมาศ ขนาดใหญ่ สูง ๘๐.๐๐ เมตร
๒. พระเมรุทอง ขนาดใหญ่ สูง ๒๐.๐๐ เมตร

ประดิษฐานอยู่ภายในพระเมรุมาศ

๑. (จุลเมรุมาศ หรือ เมรุทอง อยู่ภายในพระเมรุมาศ เมรุทอง เป็นที่ประดิษฐานพระบรมโกศ
เพื่อถวายพระเพลิง และเมรุทองนี้ ได้กลายเป็นพระเมรุมาศสำหรับถวายพระเพลิงรัชกาลที่ ๕
ซึ่งรัชกาลที่ ๖ จัดสร้างตามพระราชโองการของรัชกาลที่ ๕)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระเมรุมาศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย^๒

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าให้พนักงานทำพระเมรุมาศขนาดใหญ่ ยอดปรางค์ตามเยี่ยงอย่างพระเมรุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วเสร็จเมื่อวันพุธขึ้นสี่ค่ำ เดือนหก (พุธ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๘) แล้วเชิญ

๑. พระบรมสารีริกธาตุแห่ออกไปสมโภชน์ที่พระเมรุวันหนึ่งคืนหนึ่งแล้ว แห่กลับ
๒. เชิญพระบรมอัฐิ (พระบุพการี) ออกสมโภชน์วันหนึ่งคืนหนึ่งแล้วแห่กลับ
๓. เชิญพระบรมโกศพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยขึ้นมหาพิชัยราชรถที่วัดพระ-เชตุพนแห่ไปสู่พระเมรุมาศและถวายพระเพลิงเมื่อเดือนหกขึ้น ๑๓ ค่ำ (๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๘)

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมวงศ์ พระบรมวงศ์ เจ้านาย และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ สวรรคต ทิวศต สิ้นพระชนม์ และอสังกรรม กันหลายพระองค์ หลายท่าน รัชกาลที่ ๓ จึงต้องจัดทำงานพระบรมศพ ทำพระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุเป็นงาน ปกติ เช่น พระบรมศพ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ ๑ พระศพกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระองค์กรมหลวงนรินทรเทวี ศพเจ้าคุณนวล ศพท้าวทรงกันดาล เป็นต้น

พระเมรุมาศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

ในวันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุน จ.ศ.๑๕๑๓ (พ.ศ. 2394) พระบาทสมเด็จพระ-จอมเกล้าฯ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ผู้น้อย โดยเสด็จพระราชดำเนินเข้าทรงน้ำพระบรมศพสมเด็จพระเชษฐาธิราชเจ้า (สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ครั้นแล้วเจ้าพนักงานถวายเครื่องต้นทรงตามขัตติยราชประเพณี เชิญพระบรมศพเข้าสู่พระโกศทองคำลายกุดั่น ประดับพลอยเนาวรัตน์ ตั้งกระบวนแห่ออกประดิษฐานมราชกิจไปประดิษฐาน ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

๒. ภายในพระเมรุมาศ ขนาดใหญ่นั้นมีพระเมรุทองอยู่ภายใน ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการไว้ว่า พระเมรุมาศสูงใหญ่ หมดเปลือง ถ้าเป็นพระบรมศพของพระองค์ ขอให้ทำให้เล็กลง พระเมรุทองจึงจัดสร้างแทนพระเมรุมาศ และเรียกพระเมรุทอง ว่าพระเมรุมาศ ซึ่งจะกล่าวต่อไป

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ครั้นแล้วโปรดเกล้าฯ ได้จัดการพระเมรุมีรายการปรากฏตามพระราชพงศาวดารว่า “เจ้าพนักงานจัดการทำพระเมรุตลอดยอดนั้น ๑ เส้น (๔๐.๐๐ เมตร) ยอดปราสาท ๕ ยอด ภายในมีพระเมรุทอง ๑๐ วา (๒๐.๐๐ เมตร) ตั้งพระเบญจารองพระโกศมีเมรุทิศ ๘ มีราชวัติ ๒ ชั้น มีฉัตรเงิน ฉัตรทอง ฉัตรนาก รายตามราชวัติชั้นใน ฉัตรเบญจรงค์ตามราชวัติชั้นนอกมีโรงรูปสัตว์รายรอบราชวัติฉัตรเบญจรงค์มีระกายยอดสูง ๑๔ วา (๒๔.๐๐ เมตร) ๑๖ ระทา มีเครื่องประดับประดับตามเยี่ยงอย่างประเพณีพระบรมศพแต่ก่อนทุกประการ

จากงานพระบรมศพดังนี้เห็นได้ชัดเจนว่าพระเมรุองค์ใหญ่หรือเมรุใหญ่ ซึ่งโบราณเรียก “พระเมรุมาศ” และภายในตั้ง “พระเมรุทอง” อีกเมรุหนึ่ง

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีงานออกพระเมรุมาศที่สำคัญอีกสองงานคือ

พระเมรุมาศ พระบรมศพ กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระอรรคมเหสีใน ร.๔ (สมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์)

กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระอรรคมเหสี ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ กรมสมเด็จพระเทพศิรินทรฯ ทรงเป็นพระเจ้าลูกเธอในกรมหมื่นมัตถยาพิทักษ์ (พระองค์เจ้าศิริวงศ์) หม่อมน้อยเป็นพระมารดา (พูดอย่างภาษาชาวบ้านก็ได้ความว่า สมเด็จพระเทพศิรินทรฯ เป็นหลานปู่ของสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ สมเด็จพระจอมเกล้าฯ เป็นหลานเขยของสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พระกรมหมื่นมัตถยาพิทักษ์เป็นพระราชบุตรของสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ หรืออีกนัยหนึ่งสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เป็นสมเด็จพระอาของพระนางเจ้ารำเพย คือ อาชายสมรสกับหลานสาว)

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๐๕ จึงได้พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์ หรือ กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ความละเอียดปรากฏในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ดังนี้

“ฝ่ายพนักงานทำการพระเมรุสมเด็จพระนางฯ พระเมรุครั้งนั้นยกพื้นสูงทำเป็น ภูเขาประกอบด้วยเมรุรอบ ที่สามสร้างก็แปลงเป็นศาลารายรอบ พระที่นั่งทรงธรรมก็ทำติดแทนสามสร้างอยู่ด้าน ๑ สิ่งของเครื่องประดับผ้าคาดหลังคาในบริเวณพระเมรุก็ใช้ผ้าดำทั้งนั้น วัน ๑๔ และ ๑๕ ค่ำเป็นวันสงกรานต์ ในวันอังคาร เดือน ๕ แรมค่ำ ๑ เวลาเช้า ได้เชิญพระศพออกประดิษฐานบนรถแห่ไปตามทางท้ายสนาม เข้ากระบวนใหญ่ ที่หอกกลาง โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ขึ้นรถพระภุชญาโยง สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าพระองค์กลางขึ้นพระยานมาศทรงไปรอยข้าวตอก โปรดฯ ให้ฉลองพระบาทอย่างการพระราชพิธีโสกันต์ แห่ไปสู่พระเมรุด้านตะวันออก ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลและมืงานสมโภชพระอัฐิสมเด็จพระนางอีก ๒ วัน ครั้นวันรุ่งขึ้น วันจันทร์เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ เวลาเช้าได้เชิญพระบรมอัฐิแห่กลับพระบรมราชวัง

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระเมรุมาศพระบรมศพสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้ทำพระเมรุพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ขนาดใหญ่เสาเส้น ๑ (๔๐.๐๐ เมตร) มีการอย่างพระบรมศพการทำเมรุแล้วเสร็จในวันเดือน ๓ ขึ้น ๔ ค่ำ (ศุกร์ที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๙) ได้เชิญพระบรมธาตุ แต่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ตั้งกระบวนแห่ออกไปประตุมหาโกศราช ออกประตูบรรยาดราเหนือพระที่นั่ง พลับพลาสูงไประหว่างศาลาคู่เข้าประตูพระเมรุด้านตะวันออกมีการสมโภชพระบรมธาตุวัน ๑ ค่ำ ๑ แห่พระบรมธาตุกลับเข้าบรรราชวัง

ครั้นวันอาทิตย์ที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๙ เชิญพระบรมศพขึ้นทรงพระยานมาศในพระบรรราชวังตั้งกระบวนแห่ประตูโอบาสพิมานไปประตูพิจิตรเจษฎา ถึงพระตำหนักน้ำแล้วเชิญพระบรมศพลงเหนือพระแท่นแว่นฟ้าในเรือพระที่นั่งไกรสรमुखพิมานตั้งกระบวนแห่ล่องลงมาประทับหน้าพระราชวังเดิมเหนือปากคลองบางใหญ่ ให้มีการสมโภช โขน หุ่น ละคร จั้ว และการละเล่นต่าง ๆ ในน้ำ ๑ ค่ำ ครั้นเวลาบ่ายเศษแห่ข้ามมาประทับที่ฉนวนวัดเชตุพน เชิญพระบรมศพขึ้นพระยานมาศไปถนนหอกลองแล้วเชิญพระบรมศพขึ้นประดิษฐานมหาพิชัยราชรถเดินกระบวนแห่มาตามท้องถนนสนามไชยหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เข้าสู่พระเมรุด้านบูรพทิศแล้วเชิญพระบรมศพทรงเหนือพระยานมาศแห่ทักษิณเมรุ ๓ รอบ แล้วเชิญพระบรมโกศทรงประดิษฐานเชิญพระเบญจาทองคำ จำหลักลายกุดันประดับพลอยเนาวรัตน์ภายใต้พระบรมเศวตฉัตร เจ้าพนักงานตั้งเครื่องสูงขุมสายประดับพระบรมศพเสร็จแล้วพระสงฆ์ราชาคณะอันตั้งฐานานุกรมสดับปกรณ์เป็นอันมากทุกวันพระสงฆ์ ๖๐ รูป เปลี่ยนกันสวดพระอภิธรรมกลางวัน กลางคืนมีการสมโภชน์ ๗ วัน ๗ ค่ำ

ครั้นวันอาทิตย์ที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๗ เวลาบ่าย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชทานเพลิง พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการได้ถวายพระเพลิง

งานพระบรมศพสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทับบรรราชวังแต่เป็นพระเจ้าอยู่หัว องค์ที่สองจึงมีพระเกียรติยศสูง เช่น ทรงพระบรมเศวตฉัตร (ฉัตร ๙ ชั้น) และที่แปลกกว่าพระบรมศพอื่น คือแห่พระบรมศพจากบรรราชวังทางกระบวนพยุหยาตราชลมารค และมีมหรสพทางน้ำ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดการทหารเรือแบบยุโรป และทรงเครื่องแบบทหารเรือแบบยุโรปตลอดและการพระบรมศพสมโภชทางน้ำครั้งเดียวเป็นพิเศษสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔

ในวันศุกร์เดือน ๑๑ แรม ๑ ค่ำ ปีมะโรง จ.ศ. ๑๒๓๐ (พ.ศ. ๒๔๑๑) เจ้าพนักงานจัดเตรียมการสร้งพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเตรียมกระบวนแห่และที่ฐานพระบรมศพพร้อมเสร็จพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ผู้ใหญ่ผู้น้อย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านธุรกิจ

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ประชุมพร้อมกันในพระที่นั่งอนันตสมาคม (หลังแรกในบริเวณสวนศิลาลัยในพระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งองค์นี้ได้รื้อลงแล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมองค์ที่สอง (คือองค์ปัจจุบัน) ครั้นเชิญพระโกศขึ้นตั้งบนพระยานมาศสามลำคานประกอบพระโกศทองใหญ่มีพระมหาเศวตฉัตรแห่งกระบวนใหญ่ไปยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นประดิษฐานเหนือแว่นฟ้าทองคำในมหาปราสาทด้านตะวันตกตั้งเครื่องสูงเครื่องราชูปโภค ตั้งเตียงพระสงฆ์สวดพระอภิธรรม ๒ เตียง และมีนางร้องไห้ มีเครื่องประโคมตามแบบอย่างพระบรมศพแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปถวายบังคมพระบรมศพและบำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณ

ครั้นถึงเดือน ๔ ปีมะเส็ง เอกศก จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการถวายพระเพลิงมีรายการดังนี้

“ด้วยเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ รั้งพระราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เวลาบ่ายให้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุออกสมโภชที่พระเมรุมาศวัน ๑ คืน ๑ แล้วอัญเชิญพระบรมธาตุกลับ

รุ่งขึ้นอัญเชิญพระบรมอัฐิพระบุพการีออกสมโภชอีกวันหนึ่ง

ครั้นรุ่งขึ้นในวันอาทิตย์ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ เวลา ๑๑ ทุ่ม อัญเชิญพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงพระยานมาศ ๓ ลำ ตั้งกระบวนแห่สถลมารคออกประตูศรีสุนทร ออกประตูพิทักษ์บวร ออกถนนวัดพระเชตุพล อัญเชิญพระบรมโกศทรงสถิตเหนือพระมหาพิชัยราชรถกระบวนพยุหยาตราสามารคผ่านหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ หยุดพระมหาพิชัยราชรถ หน้าประตูพระเมรุทิศบูรพา เชิญพระบรมโกศลดลงพระยานมาศเชิญเสด็จประเวศเวียนพระเมรุรอบแล้วเชิญพระบรมโกศสถิตประดิษฐานในพระที่นั่งบุษบกชั้นเบญจาทองคำจําหลักประดับด้วยเนาวรัตน์ภายใต้เศวตฉัตรชั้นในพระเมรุทองครั้นในวันศุกร์ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๔ เวลาบ่าย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกรมพระราชวังบวรสถานมงคลพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหาร พลเรือน พระสงฆ์ ร่วมกันถวายพระเพลิง

พระเมรุมาศและพระเมรุทอง งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เป็นแบบอย่างพระเมรุมาศอันมโหฬาร ชั้นสุดท้ายของสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มรับอารยธรรมตะวันตก งานพระเมรุมาศจึงเปลี่ยนแปลงเป็นแบบใหม่ดังจะได้บรรยายต่อไป

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

พระเมรุมาศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระเมรุมาศแบบใหม่เริ่มยุคใหม่ในสถาปัตยกรรมแบบพระเมรุมาศ เพื่อให้เหมาะกับสภาพสังคมไทย ซึ่งเริ่มมีสัมพันธภาพกับต่างประเทศเป็นสังคม ซึ่งจัดระบบการเมือง การรัฐศาสตร์ แบบอารยธรรมวัฒนธรรมตะวันตก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่าเมื่อสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระราชปรารภไว้ดังนี้

“แต่ก่อนมา ถ้าพระเจ้าแผ่นดินสวรรคตลง ก็ต้องปลุกพระเมรุใหญ่ ซึ่งคนไม่เคยเห็นแล้วจะนึกเดาไม่ถูกว่าโตใหญ่เพียงใด เปลืองทั้งแรงคนและเปลืองทั้งพระราชทรัพย์ ถ้าทำในเวลานี้ก็ดูไม่เหมาะสมกับการที่เปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง ไม่เป็นเกียรติยศยืนยาวไปได้เท่าใด ไม่เป็นประโยชน์แก่คนทั้งปวงกลับเป็นความเดือนร้อน ถ้าเป็นการศพท่านผู้มีพระคุณหรือผู้มีบรรดาศักดิ์ใหญ่อันควรจะได้เกียรติยศอันไม่อาจจะลดทอน ด้วยเกรงว่าคนจะไม่เข้าใจว่าเพราะผู้นั้นประพฤติไม่ดีอย่างหนึ่งอย่างใด จึงไม่ทำการศพให้สมเกียรติยศซึ่งควรจะได้ แต่เมื่อถึงตัวฉันเองแล้ว เห็นว่าไม่มีข้อขัดขวางอันใด เป็นข้อคำที่จะพูดได้ถนัดจึงขอให้ยกเลิกงานเมรุใหญ่นั้นเสียปลุกแต่ที่เฉาพอสมควร ณ ท้องสนามหลวง แล้วแต่จะเห็นสมควรกันต่อไป” พระบรมราชาวาทซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแน่ชัดดังกยกมานี้ ต่อมา ร.๖ พระเมรุมาศจึงมีขนาดเล็กลงเท่ากับพระเมรุทองของโบราณเป็นแบบฉบับมาจนทุกวันนี้

งานพระราชพิธีถวายพระเพลิง พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กำหนดดังนี้

๑. สร้างพระเมรุมาศบุษบกขนาดเล็ก (คือพระเมรุทอง เรียกใหม่ว่า พระเมรุมาศ) พระเมรุมาศนี้คือ เมรุทองในสมัยก่อน ร.๔ สร้าง ณ ท้องสนามหลวงเป็นที่ถวายพระเพลิง มีพระที่นั่งทรงธรรมหลังหนึ่ง มีโรงที่พักและเครื่องสูง ราชวัติ ฉัตร ธง ประดับตามพระเกียรติยศ พระเมรุมาศนี้ พลเรือตรีพระยาราชสงครามแห่งราชนาวิ (กร หงสกุล) เป็นสถาปนิก

๒. การถวายพระเพลิงนั้นอัญเชิญพระบรมโกศจากพระที่นั่งดุสิตฯ ไปเข้าพระกระบวนที่หน้าวัดพระเชตุพน เดินกระบวนจากวัดพระเชตุพนมาประดิษฐานพระบรมโกศที่พระเมรุมาศท้องสนามหลวงเวลาเย็นถวายพระเพลิง รุ่งขึ้นเวลาเช้าแห่งพระบรมอัฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง (ควรสังเกตได้ว่าไม่มีการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุออกไปสมโภชหนึ่งวันแล้วอัญเชิญพระบรมโกศพระบุพการีออกสมโภชอีกหนึ่งวัน ซึ่งแต่ก่อนได้กระทำเป็นประจำแต่ครั้งนี้เพราะสังคมกำลังเปลี่ยนแปลง ให้เหมาะสมกลมกลืนกับอารยธรรมตะวันตก ซึ่งกำลังเริ่มมีอิทธิพล ดังได้มีพระราชปรารภของรัชกาลที่ ๕ ดังได้กล่าวแล้ว

ภารกิจในพระราชพิธี พระบรมศพนี้ได้พระราชทานแบ่งสรรหน้าที่ดังนี้ เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาค้นคว้า เมื่ออนุญาตเห็นไปใช้ประโยชน์การค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- กรมขุนสรรพสิทธิฯ ตกแต่งพระบรมศพและบริเวณพระบรมศพ
 - กรมขุนสรรพศาสตร์ฯ รับผิดชอบพระเบญจาทองคำ
 - กรมหลวงนเรศน์ รับผิดชอบพระเมรุมาศและกิจการที่ท้องสนามหลวง
 - กรมตำรวจ จัดเครื่องสังเค็ด
 - สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานุพันธ์ฯ ทรงจัดกระบวนแห่
 - กรมหมื่นจันทบุรี รับผิดชอบของพระราชทานและการถวายพระเพลิง
- วันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๔
- ถวายพระเพลิงเวลา ๑๔.๐๐ น. เวลา ๑๗.๐๐ น. เก็บพระบรมอัฐิ
- วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๔
- งานสามบาท - สดับปกรณ์- อัญเชิญพระบรมอัฐิกลับพระบรมมหาราชวัง
- วันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔
- บรรจุพระอังคาร วัดเบญจมบพิตร

พระเมรุมาศพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

วันศุกร์ที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๓ เป็นวันเริ่มงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถพระบรมศพระดิษฐา ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตามโบราณราชประเพณี

วันจันทร์ที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๓ เป็นวันถวายพระเพลิงพระบรมศพ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระบรมศพลงจากพระเบญจา เจ้าพนักงานประโคนตรสังข์กลองชนะ ทหารเรือยิงปืนใหญ่ทุกนาทีเสมอไป เจ้าพนักงานเปลื้องพระโกศทองใหญ่ประกอบออก ถวายตาดคลุมพระลง นายทหารกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ ณ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเชิญพระลงพระบรมศพลงจากพระแท่นสุวรรณเบญจา ออกทางพระทวารมุขตะวันตกโดยสะพานเชือก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินตามพระบรมศพจนถึงนอกกำแพงแก้วแล้ว เชิญพระลงขึ้นประดิษฐานเหนือพระยานมาศ ๓ ลำคาน ภายใต้เศวตฉัตรเจ็ดชั้น ประกอบพระโกศทองใหญ่ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัยประคองพระโกศเบื้องหน้า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ประคองพระโกศเบื้องหลัง พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ทรงพระเสลี่ยงกง อ่านพระอภิธรรมนำพระบรมศพตั้งริ้วเป็นกระบวนพยุหยาตรา ออกทางประตูพระราชวังเบื้องตะวันตกไปยังวัดพระเชตุพน พระเจ้าบรมวงศ์เธอและพี่ยาเธอ น้องยาเธอ ฝ่ายหน้ากับสตรีบรรดาศักดิ์ในพระราชสำนัก ทั้งข้าหลวงและคณะโรงเรียนราชินีตามในกระบวน ต่อนั้นจนถึงมหาดเล็ก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งไปประทับพลับพลาหน้าวัดพระเชตุพน เจ้าพนักงานภูษามาลาเลื่อนพระโกศพระบรมศพขึ้นโดยเกริน ประดิษฐานในบุษบก

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่นิยมนำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระมหาพิชัยราชรถแล้วตั้งขบวนเป็นพยุหยาตราใหญ่ มีทหารบกกองทัพน้อยที่ ๑ และกรมทหารม้านครราชสีมา ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ และคณะสภาภาษาชาติซึ่งพระองค์ได้ทรงดำรงตำแหน่งเป็นสมณายิกาเป็นกระบวนหน้าพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ ทรงราชรถอ่านพระอภิธรรมนำสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมาทรงราชรถไปรยข้าวตอกสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถทรงราชรถโยง แล้วถึงพระมหาพิชัยราชรถทรงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรถพระที่นั่งเทียมม้าตามในกระบวน ต่อจากกระบวนหลวงถึงพระบรมวงศ์ทรงรถเทียมม้าตามต่อนั้นถึงข้าหลวงในพระราชสำนักสมเด็จพระพันปีหลวงหญิงคณะโรงเรียนราชินีและข้าราชการ ในพระองค์สมเด็จพระพันปีหลวงเดินตาม เมื่อถึงพระเมรุมาศแล้วเจ้าพนักงานเลื่อนพระโกศพระบรมศพ จากพระมหาพิชัยราชรถโดยเกรินลงสู่พระยานมาศ ๓ ลำคานอันกอบด้วยพระเศวตฉัตรเจ็ดชั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถประคองพระโกศเบื้องหน้า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา ประคองพระโกศเบื้องหลัง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระเสลี่ยงกง อ่านพระอภิธรรมนำพระบรมศพ เดินกระบวนเข้าเวียนพระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าตามพระบรมศพครบ ๓ รอบแล้ว เจ้าพนักงานอัญเชิญพระบรมศพขึ้นประดิษฐานภายในพระวิมานกลางเหนือพระจิตกาธานประคองพระโกศจันทร์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินขึ้นทรงพระราชสักการะพระบรมศพแล้วเสด็จเข้าสู่หอพระสมุทวชิรญาณ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลตามพระราชประเพณี พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ถวายพระธรรมเทศนาถ้อย ๑ จบแล้วพระสงฆ์ราชาคณะ ๕๐ รูป สวดศราทธปริตคาถาเมื่อเสด็จแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินขึ้นสู่พระวิมานกลาง ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวงชาวประโคนกระทั่งสังข์แดรประโคนกลองชนะปีพาทย์มอญ กองทหารบก ทหารเรือ ถวายวันทยาขุช บรรเลงแดร ยิงปืนใหญ่น้อยเฉลิมพระเกียรติยศ พระบรมวงศานุวงศ์ คณะทูตและกงสุลและข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งฝ่ายหน้า ฝ่ายใน กับทั้งพระสงฆ์สมณศักดิ์ขึ้นถวายพระเพลิงพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดพระราชพิธีพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

เรื่องการจัดงานพระบรมศพ รัชกาลที่ ๖ นี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการแสดงพระราชประสงค์ไว้ แต่ ณ วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ก่อนสวรรคตถึง ๕ ปีเศษ มีข้อความดังนี้

วันนี้ข้าพเจ้ามีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ จึงขอสั่งข้อความดังต่อไปนี้

๑. ถ้าข้าพเจ้าสวรรคตลง ณ แห่งหนึ่งแห่งใดนอกจากพระบรมมหาราชวังให้เชิญพระบรมศพโดยเจียบ ๆ เข้าไปยังพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานให้จัดการสรงน้ำพระบรมศพในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน แล้วจึงให้เชิญไปประดิษฐาน ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

๒. ในเวลาที่ตั้งพระบรมศพที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และในเวลาอื่น ๆ ต่อนี้ไปตลอด ห้ามมิให้มีนางร้องไห้ ถ้าผู้ใดรักใคร่ข้าพเจ้าจริง บรรดาจะร้องไห้ก็ให้ร้องจริง ๆ เกิดอย่างร้องละครเล่นเลย

๓. ในงานทำบุญ ๗ วัน ทุก ๆ ๗ วัน ไปจนถึงงานพระเมรุ ขอให้นิมนต์พระซึ่งข้าพเจ้าเคยชอบพามาเทศน์ อย่าให้นิมนต์ตามยศ และนอกนั้นก็นิมนต์พระเปรียญที่มีทำทางจะเป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาต่อไป

๔. งานพระเมรุขอให้กำหนดภายหลังวันสวรรคตเร็ววันที่สุดที่จะทำได้ถ้าจะทำได้ภายในฤดูแล้งแห่งปีสวรรคตแล้วก็ยิ่งดี เพราะการไว้พระบรมศพนาน ๆ เป็นการเปลืองเปล่า ๆ

๕. ในการทำบุญ ๗ วัน เมื่อไหว้พระศพก็ดี และในงานพระเมรุก็ดี ขอให้จัดการทำพิธีงเด็ก ถ้าไม่มีใครศรัทธาทำให้ข้าพเจ้า ก็ให้ทายาทของข้าพเจ้าหาพระอนันนิกาย จินนิกาย มาทำให้ข้าพเจ้า

๖. ส่วนงานพระเมรุให้รวบรวมรัตตกำหนดการลงให้น้อย คือ ตัวพระเมรุให้ปลูกตรงถาวรวัตถุใช้ถาวรวัตถุนั้นเองเป็นพลับพลาทรงธรรม

๗. ก่อนที่จะยกพระบรมศพไปสู่พระเมรุ ให้มีงานศราทธพรที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทวันเดียว

๘. ญาติวงศ์ของข้าพเจ้า และข้าราชการกระทรวงการต่าง ๆ ถ้ามีความปรารถนาจะทำบุญให้ข้าพเจ้า ก็ให้ทำเสียให้เสร็จในขณะที่ตั้งพระบรมศพอยู่ก่อนงานพระเมรุ ส่วนงานพระเมรุขอให้เป็งานหลวงอย่างเดียว

๙. สั่งเค็ดขอให้จัดของที่จะเป็นประโยชน์สำหรับพระสงฆ์ที่จะได้รับไป และให้เลือกพระสงฆ์ที่จะใช้สังเค็ดนั้นให้เลือกพระสงฆ์ที่จะใช้สังเค็ดจริงจะไม่เอาไปขาย

๑๐. ส่วนของแจกขอให้เลือกเป็นหนังสือ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งเนื่องด้วยกิจการที่ข้าพเจ้าได้ทำเป็นประโยชน์มาแล้วแก่แผ่นดิน อีกอย่างหนึ่งขอให้เป็นหนังสือที่จะเป็นประโยชน์ต่อพระศาสนา

๑๑. การแห่พระบรมศพ ตั้งแต่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปถึงวัดพระเชตุพนให้ใช้พระยานมาศตามประเพณี จากวัดพระเชตุพนไปเมรุ ขอให้จัดแต่งรถปืนใหญ่เป็นรถพระบรมศพเพราะข้าพเจ้าเป็นทหารอยากจะได้ใคร่เดินทางระยะที่สูดนี้อย่างทหาร

๑๒. ในกระบวนแห่นี้ นอกจากทหาร ขอให้จัดมีเสือป่าและลูกเสือเข้าสมทบกระบวนนี้ด้วย และขอให้ให้นักเรียนโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ได้เข้ากระบวนด้วย

๑๓. การโยงโปรย ขอให้หังดไม่ต้องมีทุกระยะและประคองพระโกศขอให้เจ้าหน้าที่กรมภูษามาลา

๑๔. การอ่านพระอภิธรรมนำพระบรมศพ ถ้าสิ้นสมเด็จพะมหาสมณกรมพระยาวชิรญาณวโรรส และพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ไปแล้ว ขอให้นิมนต์พระญาณวราภรณ์ (พระ ม.ร.ว.ชื่น) วัดบวรนิเวศ หรือพระราชสุธี (อุปโม) วัดราชาธิวาส แต่ถ้าแม่

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ท่านทั้ง ๒ นี้จะนำไม่ได้ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งจึงให้นิมนต์พระราชอาคันตุกะผู้ทรงสมณศักดิ์สูงกว่ารูปใด ๆ ในคณะธรรม-ยุติกนิกาย

๑๕. ในการถวายพระเพลิง เมื่อเตรททหารบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีจบแล้ว **ขอให้รวมแตรสั้นเป่าเพลงสัญญาณอน**

๑๖. ส่วนงานพระบรมอัฐิ ขอให้ทำตามระเบียบที่เคยทำมาแล้ว เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

๑๗. พระอังคาร **ขอให้บรรจุใต้ฐานพระพุทธรูปชินสีห์ในวัดบวรนิเวศวิหาร** ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งขอให้กันเอาไว้ไปบรรจุใต้ฐานพระร่วงโรจน์ฤทธิ์ที่พระปฐมเจดีย์ในโอกาสอันเหมาะสม ซึ่งไม่ติดต่อกับงานพระเมรุ

พระบรมราชโองการนี้ ได้กระทำไว้เป็น ๓ ฉบับความต้องการ พระราชทานให้เสนาบดีกระทรวงวังรักษาไว้ ๑ ฉบับ ผู้สำเร็จราชการมหาดเล็กรักษาไว้ฉบับ ๑ ราชเลขาธิการรักษาไว้ฉบับ ๑ และทรงกำชับเจ้าหน้าที่ทั้ง ๓ นี้ ให้นำความกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินที่จะได้เสด็จขึ้นเสวยราชย์สืบสันตติวงศ์เพื่อให้ทรงทราบพระราชประสงค์นี้โดยตลอดถ้วนถี่

(พระบรมนามภิไธย)

ราม วจิราวุธ ป.ร.

ได้ตรวจถูกต้องกับต้นฉบับเดิมแล้ว

(ลงชื่อ) พระยาราชสาส์นโสภณ

พระเมรุมาศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ สมเด็จพระยานรินทรนาถพยุหยาตราทางชลมารค ทรงเป็นสถาปนิก พระเมรุมาศองค์นี้ในทัศนะของข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นพระเมรุมาศที่งดงามที่สุดในสถาปัตยกรรม จัดเป็น “สถาปัตยกรรมสมบูรณลักษณะ (Architectonic)” (เมื่อข้าพเจ้าเป็นอธิบดีกรมศิลปากร ข้าพเจ้าได้สร้างหุ่นจำลองพระเมรุมาศนี้เก็บอยู่ ณ โรงรถพระราชพิธี ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร)

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตที่ประเทศอังกฤษ และถวายพระ-เพลิงที่กรุงลอนดอน งานพระเมรุมาศจึงไม่มีที่กรุงเทพฯ

พระเมรุมาศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล

มหาอานันทมหิดล

พระเมรุมาศในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ท่านอาจารย์พระพรหมพิจิตร (อุลลาภานนท์) เป็นสถาปนิกได้ถือแบบพระเมรุมาศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นแม่แบบ ข้อสังเกตผิดกันเพียง “พระเมรุมาศในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ยอดเป็น “มหาวชิราวุธ” แต่ยอดพระเมรุมาศในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเป็นยอด “เม็ดน้ำค้าง” ทั้งสองยอดประดิษฐานภายใต้ันพปลงมหาเศวตฉัตร

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการศึกษาเท่านั้น เมื่ออนุญาตเห็นไปเผยแพร่ขึ้นต้นการตีพิมพ์ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

หลังจากงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลแล้ว มิได้มีพระเมรุมาศอีกมีแต่ “พระเมรุ” เจ้านายบรมวงศ์ชั้นสูง จะได้กล่าวเรื่องพระเมรุ ต่อไป

ควรจะสังเกตว่า ฐานานุศักดิ์ของพระบรมวงศ์ชั้นสูงที่ “สวรรคต” จึงจะจัดสร้างพระเมรุมาศ ถ้าใช้ราชาศัพท์ของคำว่า “ตาย” เป็น “ทิวงคต” หรือ “สิ้นพระชนม์” จะใช้พระเมรุ ฉะนั้นพระเมรุมาศจึงสำหรับบรมราชวงศ์ที่ “สวรรคต” เท่านั้น

ข้อควรสังเกต

นับตั้งแต่พระบรมศพสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (พระราชบิดาในสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) นั้น มีพระราชพิธี หมายกำหนดการ เป็นขั้นตอนโดยสังเขป ดังนี้

๑. อันเชิญพระบรมสารีริกธาตุสมโภชน์บนพระเมรุมาศเสร็จแล้วอันเชิญกลับ
๒. อันเชิญพระบรมอัฐิพระบุพการีออกสมโภช
๓. พระบรมโกศประดิษฐานที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท อันเชิญพระบรมโกศจากพระที่นั่งดุสิตออกประตูเทวภิรมย์ไปถนนวัดเซตุพนขึ้นพระมหาพิชัยราชรถจัดกระบวนแห่ ฌตามถนนสนามชัยสู่พระเมรุมาศที่ท้องสนามหลวงเป็นการปกติ

๔. อันเชิญพระบรมศพขึ้นถวายพระเพลิง
๕. อันเชิญพระอังคาร (เถ้าถ่าน) ไปลอยหน้าวัดปทุมคงคาหรือวัดยานนาวา
๖. บรรจุพระบรมอัฐิตามวัดที่พระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้นพอโปรดเกล้า

ในข้อ ๑ และ ๒ พระราชพิธีโบราณนี้ งดในสมัยต้นรัชกาลที่ ๖ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมของประเทศ ตามอารยธรรม วัฒนธรรมแผนใหม่

พระเมรุ

พระเมรุ คือสถานที่ถวายพระเพลิงพระศพสำหรับเจ้านายที่ทรงฐานานุศักดิ์ ซึ่งเมื่อทิวงคต สิ้นพระชนม์ฯ แล้วจะถวายพระเพลิงที่พระเมรุ ส่วนพระเมรุมาศนั้นสำหรับพระบรมราชวงศ์ทรงฐานานุศักดิ์ที่เสด็จสวรรคตเท่านั้น

พระเมรุพระศพเจ้านายชั้นสูงที่ออกแบบทางสถาปัตยกรรมไว้ด้วยสุนทรียภาพทางสถาปัตยกรรมมีดังนี้

๑. พระเมรุสมเด็จพระกรมหลวงวิสุทธิโกษัตริย์
๒. พระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้านภางจรจำรัสศรี
๓. พระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลก
๔. พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณุ
๕. พระเมรุสมเด็จพระกรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์
๖. พระเมรุสมเด็จพระสุทนต์มหาราช

เอกสารนี้เป็นพระเมรุสมเด็จพระยาภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

๘. พระเมรุสมเด็จพระเจ้านครินทร์
อนึ่งพระบุพโพ (น้ำเหลือง-น้ำหนอง) จากพระบรมศพต้องจัดทำพระเมรุถวาย
พระเพลิง ณ บริเวณวัดมหาธาตุฯ

เมรุ

เมรุ คือสถานที่เผาศพของข้าราชการและบุคคลธรรมดา ปัจจุบันนิยมเรียกว่า
ฌาปนสถานสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ “เมรุ” หลังแรก คือ เมรุ ที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหา
สุรสิงหนาทมหาอุปราช หรือวังหน้า ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรง
สร้างขึ้นที่วัดสุวรรณาราม (วัดทอง) ปากคลองบางกอกน้อย สำหรับถวายพระเพลิง และศพ
ธรรมดาซึ่งได้รับบรมราชานุญาต “เมรุ” นี้ได้รื้อถอนไปจดหมดไม่เห็นแม้แต่ซาก นับว่าเป็รเมรุ
หรือฌาปนสถานแห่งแรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

“เมรุ” ใหม่อันสำคัญอีก เมรุหนึ่ง คือ เมรุวัดสระเกศ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงสร้างสำหรับถวายพระเพลิงพระศพ และศพ และในที่สุดได้รื้อออกเมื่อตัดถนน
บำรุงเมือง

“นอกจากนี้วัดในกรุงเทพฯ และหัวเมืองได้จัดทำเมรุชั่วคราว ถอดออกและประกอบ
เข้าได้เมื่อใช้การ (Prefabrication) ปัจจุบันหาดูได้ยาก เพราะการปลงศพหรือฌาปนกิจศพเป็น
เมรุถาวรด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กเหมาะสมกับสมัยและวิธีการเผาศพดูเป็นระเบียบเรียบร้อยดี
และเผาได้ตลอดเวลา เวลาเผาศพในกรุงเทพฯ นั้น ถ้าเขตในกำแพงเมือง (แนวกำแพงคลอง
โอ่งอ่าง) จะเผาศพได้ หลัง ๒๔.๐๐ น. ถ้านอกกำแพงเมืองหรือที่อื่นเผาได้ ในเวลากลางคืน
แต่ก็นิยมเวลา ๒๔.๐๐ น. เช่นกันทั้งนี้คงป้องกันกลิ่นเหม็น เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัด
เทพศิรินทร์ เป็นเมรุเกียรติยศอันสมควรจัดพระเมรุครั้งแรกในงานพระศพสมเด็จพระมหาสมณ
เจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้